

УДК 347.9

Мосьондз Сергій Олександрович –

доктор юридичних наук, професор,
проректор з навчальної та наукової роботи
Університету сучасних знань

Serhii O. Mosondz –

doctor of juridical sciences, professor,
vice-rector in science and educational work,
University of Modern Knowledge
(57/3, Velyka Vasylkivska str., Kyiv, 03150, Ukraine)

Труш Ігор Валентинович –

доктор юридичних наук,
професор кафедри приватно-правових дисциплін
Університету сучасних знань

Ihor V. Trush –

doctor of juridical sciences,
professor of private legal disciplines department,
University of Modern Knowledge
(57/3, Velyka Vasylkivska str., Kyiv, 03150, Ukraine)

Співвідношення призначення цивільного процесуального права та призначення цивільного судочинства

Стаття присвячена дослідженню правової природи процесуального права як загальнотеоретичної категорії та його призначення в регулюванні процесуальної діяльності; визначенню головного завдання, яке має стояти перед цивільним судочинством та визначатиме його ефективність; а також формулюванню деяких пропозицій щодо забезпечення ефективності цивільного судочинства.

Ключові слова: правосуддя, цивільне судочинство, процесуальне право, завдання, ефективність.

Статья посвящена исследованию правовой природы процессуального права как общетеоретической категории и его назначения в регулировании процессуальной деятельности; определению главной задачи, которая должна стоять перед гражданским судопроизводством и определять его эффективность; а также формулировке отдельных предложений касательно обеспечения эффективности гражданского судопроизводства.

Ключевые слова: правосудие, гражданское судопроизводство, процессуальное право, задачи, эффективность.

S.O. Mosondz Difference between the Aim of Civil Procedure Law and Civil Proceedings

Defining the objectives of the civil proceedings system as fair, impartial and timely consideration and resolution of civil cases, and the goal – protection of violated, unrecognized or disputed rights, freedoms and legitimate interests of individuals, the rights and interests of legal entities, interests of the state, while CPC among the issues that the court decides when awarding judgments is determining the question of whether or not to satisfy a claim or to deny a claim (s.5 of p. 1 of Art . 214). This gives some scientists reason to conclude that the court confined to only to check the legality of the alleged claims. However, left forgotten by legislator the execution by court of main lawful purposes – eliminating of conflict and legal protection of rights. So it is important the relationship between the purpose of procedural law and purpose of civil proceedings. Thus, which main objective should standing before the civil proceedings as regulated by the procedural law activity, and which will determine its effectiveness.

In view of the theory of procedural law by author it is concluded: first, the purpose of procedural law is to address and eliminate abnormal development of social relations, protection of social order, rights and legitimate interests of citizens and organizations; secondly, procedural law defines the procedure for the implementation by special state authorities to resolve the conflict; thirdly, the task of procedural law is to establish substantive relationship, achieving material (objective) truth, fair application of substantive law; fourthly, procedural law is intended to promote the efficient and equitable achievement of result which is established by the substantive law to be applied. Consequently, it was found that the main purpose of procedural law is solution (elimination) of conflict effectively and fairly to achieve result that provided the substantive law.

In turn, based on the analysis of opinions of scientists in procedural sphere author concludes that the purpose of civil procedural law is to stop tort and liquidation of its consequences by enforcing substantive law between the subjects of civil, employment, housing and family relationships.

It is noted that the civil proceedings governed by civil procedural law is a procedural activity. This activity should have its own main (primary) purpose, which characterizes it as a dynamic phenomenon. Given the identified main purpose of procedural law, it can be concluded that the main task of civil proceedings should be settlement (removal) of the conflict, i.e. termination of tort and liquidation of its consequences by enforcing substantive law between the subjects of civil, employment, housing and family relationships.

Additionally, defined by the author through the task of procedural law, the main purpose of civil proceedings requires the legislator to establish such procedural regulation of civil procedural activity for this important task to be actually performed in every civil case that goes to the court. This condition and quality of performing of this main task will determine the effectiveness of all civil proceedings.

But at the same time, the implementation of the main objectives of civil procedure depends on how the courts have effective tools to ensure that task, that it is the quality of procedural rules including civil procedural policies of the state as a whole.

This purpose of civil proceedings requires from legislator to change the civil procedural law, by giving the court following powers: to go beyond the claim; to determine the proper way of protection of rights in the disputed material relationship; to take measures for submission to the court of necessary evidences needed to address specific categories of disputes; to determine addressed in the judgment of the court all original questions, which is likely to arise in the implementation of the court's judgment on a particular dispute.

Keywords: justice, civil legal proceeding, judicial right, task, efficiency.

Постановка проблеми. В багатьох життєвих ситуаціях у громадян може виникнути необхідність захисту своїх цивільних, сімейних, житлових, трудових та інших прав. Найпоширенішою формою захисту прав є судова форма, яка реалізується, зокрема, в порядку цивільного судочинства. Останнє являє собою порядок вчинення процесуальних дій, тобто встановлені законом правила поведінки суду, з одного боку, та інших залучених в процес осіб – з іншого. Будь-яке суспільство зацікавлене в тому, щоб правосуддя в цивільних справах було оперативним, спори вирішувались правильно, а порушені права та інтереси учасників цивільних правовідносин отримували належний судовий захист. Визначивши завданнями цивільного судочинства справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ, а метою – захист порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів

держави, ЦПК при цьому серед питань, які вирішує суд під час ухвалення рішення, зобов'язує суд вирішувати питання про те, чи слід позов задовольнити або в позові відмовити (п. 5 ч. 1 ст. 214). Зазначена норма (в сукупності із змагальними і диспозитивними засадами цивільного процесу) дає підстави для висновку, що завдання суду зводяться лише до перевірки правомірності заявлених позовних вимог (на цьому наголошував ще дореволюційний процесуаліст Є.В. Васьковський, зазначаючи, що цивільний процес являє собою перевірку позовних вимог [1, с. 12, 93]). Але при цьому, залишається поза увагою законодавця реалізація судом головних правосудних цілей – усунення правового конфлікту та захист порушеного права.

Аналіз останніх досліджень. Зазначені питання цивільного судочинства розглядали в своїх роботах багато вчених-процесуалістів, зокрема: С.С. Бичкова, С.В. Васильєв,

М.А. Вікут, К.В. Гусаров, С.Ф. Демченко, В.В. Комаров, В.А. Кройтор, О.Д. Крупчан, Д.Д. Луспеник, Т.Г. Морщакова, І.Л. Петрухин, І.В. Решетнікова, В.І. Тертишников, Г.П. Тимченко, О.І. Угриновська, С.Я. Фурса, А.В. Цихоцький, М.С. Шакарян, П.І. Шевчук, М.Й. Штефан, В.В. Ярков та ін. Разом з тим, в процесуальній літературі не порушувалось і не розглядалось питання співвідношення призначення процесуального права та призначення цивільного судочинства. Тобто, яке головне завдання має стояти перед цивільним судочинством та яке визначатиме його ефективність.

Виклад основного матеріалу дослідження. Починаючи наше дослідження, вважаємо за необхідне звернутися до праць теоретиків права з метою визначення правової природи процесуального права як загальнотеоретичної категорії та змісту процесуальних норм для з'ясування головного призначення процесуального права в регулюванні процесуальної діяльності суб'єктів права.

На монографічному рівні цьому питанню присвячено монографію О.Г. Лук'янової "Теорія юридичного процесу". Так, О.Г. Лук'янова вважає, що "матеріальною" метою процесуального правового блоку, тобто тим результатом, до якого прагне законодавець, встановлюючи процесуальні норми, є вирішення і усунення аномальних проявів суспільних відносин, захист соціального порядку, прав, свобод і законних інтересів громадян і організацій. Вона зазначає, що процесуальне право виникає у зв'язку із необхідністю вирішити і усунути за допомогою спеціальних юридичних засобів аномальні прояви суспільних відносин. Правова аномалія – це обумовлене різними факторами об'єктивного і суб'єктивного порядку відхилення від загальної закономірності, від нормального перебігу і розвитку суспільних відносин. Діяльність щодо усунення правових аномалій в силу об'єктивної важливості стає прерогативою державних та інших спеціально уповноважених органів. Завдання процесуального права (системи правових норм, що регламентують процесуальну діяльність), на її думку, полягають у тому, щоб забезпечити правовими засобами реалізацію завдань і функцій процесуальної діяльності (процесу), а

саме: встановлення матеріально-правового відношення, пов'язаного із застосуванням матеріального закону; всебічне дослідження обставин вирішуваної ситуації та досягнення матеріальної (об'єктивної) істини у справі; справедливе застосування матеріального закону; захист прав і законних інтересів осіб, які беруть участь у справі; здійснення конституційного контролю за нормативними актами і правозастосовчою практикою [2, с. 109-112].

Л.Н. Борисова в своїй дисертації "Загальна теорія процесуальних норм" процесуальні норми права визначає як самостійний вид правових норм, що має службовий характер і спрямований на здійснення приписів матеріальних норм шляхом створення умов, наділення безпосередніх учасників відносин правами і обов'язками, що дозволяють врегулювати спір без втручання юрисдикційних органів, а при негативному розвитку правовідносин – визначають порядок застосування спеціальними державними органами владних повноважень для врегулювання конфлікту [3, с. 18].

В юридичній літературі визнається, що наявність і регулюючий прояв процесуальних норм зумовлені потребами реалізації норм матеріальних. Процесуальні норми, в свою чергу, відіграють важливу роль, забезпечуючи оптимальні умови правового регулювання. Зазначається, що всі приписи процесуальних норм носять процедурний характер, тобто всі вони визначають найбільш доцільний порядок здійснення правотворчої або правозастосовчої діяльності і тим самим призначені сприяти ефективному і справедливому досягненню результату, який передбачений нормою матеріального права, що підлягає застосуванню [4, с. 4, 35-36].

Таким чином, з огляду на теорію процесуального права, можна зробити такі висновки: по-перше, призначенням процесуального права є вирішення та усунення аномальних проявів суспільних відносин, захист соціального порядку, прав і законних інтересів громадян і організацій; по-друге, процесуальне право визначає порядок застосування спеціальними державними органами владних повноважень для врегулювання конфлікту; по-третє, завдання процесуального права зводиться до встановлення матеріально-правового відношення, досягнення матеріальної

(об'єктивної) істини, справедливе застосування матеріального закону; по-четверте, процесуальне право призначено сприяти ефективному і справедливому досягненню результату, який передбачений нормою матеріального права, яка підлягає застосуванню.

Отже, як можна побачити, головним призначенням процесуального права є саме врегулювання (усунення) конфлікту, ефективно і справедливо досягнення результату, який передбачений нормою матеріального права.

Вчені-процесуалісти також висвітлюють питання завдань цивільного процесуального права, його призначення. Так, ще М.А. Гурвич зазначав, що цивільне процесуальне право є формою примусового здійснення цивільно-правових обов'язків, формою захисту суб'єктивних прав, коли закріплені в нормах права приписи не виконуються зобов'язаними особами добровільно [5, с. 19].

В.І. Тертишніков визначає, що предметом цивільного процесуального права є суспільні відносини між судом і іншими учасниками процесуальної діяльності при здійсненні правосуддя в цивільних справах та у зв'язку із примусовим застосуванням норм матеріального права між суб'єктами цивільних, трудових, житлових, сімейних правовідносин [6, с. 7].

С.Я. Фурса зазначає, що у цивільному судочинстві відбувається захист цивільних прав, коли припиняється правопорушення та ліквідуються його наслідки, а також охороняються права осіб шляхом встановлення юридичних фактів у порядку окремого провадження. Цивільне судочинство має такі функції – захищати та охороняти права, а також фіксувати юридичні факти [7, с. 26].

Розкриваючи поняття цивільного процесуального права, С.І. Чорнооченко зазначає, що суд несе обов'язок перед державою і суспільством за якість здійснення правосуддя [8, с. 14].

Викладене вище дає нам підстави зробити висновок, що призначенням цивільного процесуального права є припинення цивільного правопорушення та ліквідація його наслідків шляхом примусового застосування норм матеріального права між суб'єктами цивільних, трудових, житлових, сімейних правовідносин.

Крім того, раніше ми вже зазначали, що вчені-процесуалісти пов'язують завдання

судової влади саме з процесуальною діяльністю щодо усунення правового конфлікту, визначення виду та обсягу суб'єктивних прав і юридичних обов'язків суб'єктів права [9, с. 144]. Звідси випливає, що судова процесуальна діяльність, яка врегульована нормами цивільного процесуального права, своїм завданням має саме вирішення справи (розв'язання спору, усунення конфліктної ситуації та її наслідків).

Завдання цивільного судочинства визначено у ст. 1 ЦПК як справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ з метою захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави. З цієї норми однозначно не зрозуміло головне призначення цивільного судочинства – розгляд і вирішення справ чи захист порушених прав.

Цивільне судочинство, врегульоване нормами цивільного процесуального права, являє собою процесуальну діяльність. Така діяльність повинна мати своє головне (основне) призначення, яке її характеризує як динамічне явище. З огляду на визначене нами основне призначення процесуального права, можна зробити висновок, що й головним завданням цивільного судочинства має бути врегулювання (усунення) конфлікту, тобто припинення цивільного правопорушення та ліквідація його наслідків шляхом примусового застосування норм матеріального права між суб'єктами цивільних, трудових, житлових, сімейних правовідносин.

Зазначене вище дає нам підстави не погодитись із думкою Є.В. Васильовського про те, що цивільні процесуальні норми, визначаючи дії суду та сторін, мають забезпечити та полегшити досягнення головних цілей процесу: перевірки і здійснення юридичних вимог громадян, і що судова функція полягає у перевірці та остаточному встановленні правомірності вимог, що пред'являються сторонами одна до одної [1, с. 12, 93, 175-176], адже «перевірка» правомірності позовних вимог не тягне припинення спору (усунення правового конфлікту) між сторонами.

Водночас визначене нами через завдання процесуального права головне призначення цивільного судочинства вимагає від законодавця встановлення такої процесуальної регламентації

цивільної процесуальної діяльності, аби це головне завдання було реально виконано в кожній цивільній справі, яка надходить на розгляд до суду. Саме стан та якість виконання цього головного завдання й визначатиме ефективність всього цивільного судочинства в державі.

Але, разом з тим, реалізація цього головного завдання цивільного судочинства залежить від того, наскільки суди володіють дієвими інструментами забезпечити це завдання, тобто мова йде про якість процесуального регламенту зокрема і про цивільну процесуальну політику держави в цілому.

Розширення змагальних і диспозитивних засад цивільного процесу фактично перетворило суд на арбітра, який спостерігає за змаганням сторін та позбавлений можливості впливати на рух справи та матеріально-правові результати її вирішення. Тобто, пасивність суду в процесі з'ясування обставин справи та неможливість втручання у визначений позивачем зміст позовних вимог, виключає можливість в усіх справах усувати правовий конфлікт між сторонами, тобто припиняти цивільне правопорушення та ліквідовувати його наслідки шляхом примусового застосування норм матеріального права між суб'єктами цивільних, трудових, житлових, сімейних правовідносин.

Так, зокрема, припинення цивільного правопорушення та ліквідація його наслідків (як основне призначення процесуального права та головне завдання цивільного судочинства) передбачає такий матеріально-правовий результат судової діяльності, який би остаточно припиняв цивільно-правовий спір між суб'єктами спірних матеріальних правовідносин та усував би всі негативні правові наслідки, спричинені цим конфліктом.

Таке призначення цивільного судочинства вимагає від законодавця змінити цивільне

процесуальне законодавство, наділивши суд повноваженнями самостійно: виходити за межі позовних вимог; визначати правильний спосіб захисту порушеного права в спірних матеріальних правовідносинах; вживати заходів щодо подання суду необхідних і очевидних доказів, необхідних для вирішення конкретної категорії спорів (довідки з райдержадміністрації чи ЖЕКу, документи від нотаріальних контор та БТІ, органів внутрішніх справ, РАЦС тощо); вирішувати в рішенні суду всі похідні питання, які очевидно можуть виникнути при реалізації рішення суду по конкретному спору (наприклад, вказати про порядок скасування державної реєстрації права власності на нерухоме майно за відповідачем та реєстрацію цього права за позивачем у справах про застосування реституції чи віндикації).

Висновки. Отже, як можна було переконатися, цивільному процесуальному праву відводиться не лише важлива роль в цивільному процесуально-правовому регулюванні цивільного судочинства, а й у визначенні головного призначення цивільного судочинства, яким є врегулювання (усунення) конфлікту, тобто припинення цивільного правопорушення та ліквідація його наслідків шляхом примусового застосування норм матеріального права між суб'єктами цивільних, трудових, житлових, сімейних правовідносин. Подальше дослідження правової природи цивільного процесуального права як процесуального регламенту цивільного судочинства сприятиме глибшому розумінню головного призначення цивільного судочинства задля реалізації судом правосудних цілей, що дозволить процесуально забезпечити ефективність цивільного судочинства.

Список використаних джерел:

1. Васьковский Е. В. Учебник гражданского процесса / Е. В. Васьковский ; под редакцией и с предисловием В. А. Томсинова. – М. : Издательство «Зерцало», 2003. – 464 с.
2. Лукьянова Е. Г. Теория процессуального права / Е. Г. Лукьянова. – М. : Издательство НОРМА, 2003. – 240 с.
3. Борисова Л. Н. Общая теория процессуальных норм : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Л. Н. Борисова. – Ростов-на-дону, 2004. – 169 с.

4. Юридическая процессуальная форма: теория и практика / под общ. ред. П. Е. Недбайло, В. М. Горшенева. – М. : Юрид. лит., 1976. – 280 с.
5. Гурвич М. А. Советское гражданское процессуальное право / М. А. Гурвич. – М. : «Высшая школа», 1964. – 536 с.
6. Тертишников В. І. Цивільний процес України (курс лекцій) : навч.-практ. посіб. / В. І. Тертишников. – Харків : Видавництво «ФІНН», 2011. – 376 с.
7. Цивільний процес України: академічний курс : підручник / за ред. С. Я. Фурси. – К. : Видавець Фурса С. Я. : КНТ, 2009. – 848 с.
8. Чернооченко С. І. Цивільний процес України : навчальний посібник / С. І. Чернооченко. – К. : Центр навчальної літератури, 2004. – 308 с.
9. Короед С. О. Усунення правового конфлікту як основне завдання цивільного судочинства та критерій оцінки його ефективності / С. О. Короед // Проблеми юриспруденції: теорія, практика, суспільний досвід : збірник матеріалів Міжнародної юридичної науково-практичної конференції «Актуальна юриспруденція», м. Київ, 8 жовтня 2013 року. Тези наукових доповідей. – К., 2013. – С. 143–147.

References

1. Ye. V. Vaskovskiy, Uchebnik grazhdanskogo protsesssa / Ye. V. Vaskovskiy ; pod. redaktsiei i s predislovиеm V. A. Tomsinova. – M. : Izdatelstvo “Zertsalo,” 2003. – 464 p.
2. Ye. G. Lukyanova, Teoriya protsessualnogo prava / Ye. G. Lukyanova. – M. : Izdatelstvo NORMA, 2003. – 240 p.
3. L. N. Borisova, Obshaya teoriya protsessualnikh norm : dis. ... kand. yurid. nauk : 12.00.01 / L. N. Borisova. – Rostov-na-donu, 2004. – 169 p.
4. Yuridicheskaya protsessualnaya forma: teoriya i praktika / pod obsh. red. P. Ye. Nedbaylo, V. M. Gorshenev. – M. : Yurid. lit., 1976. – 280 p.
5. M. A. Gurvich, Sovetskoe grazhdanskoe protsessualnoe pravo / M. A. Gurvich. – M. : “Visshaya shkola,” 1964. – 536 p.
6. V. I. Tertyshnikov, Tsyvilnyi protses Ukrainy (kurs lektsii) : navch.-prakt. posib. / V. I. Tertyshnikov. – Kharkiv : Vydavnytstvo “FINN,” 2011. – 376 p.
7. Tsyvilnyi protses Ukrainy: akademichnyi kurs : pidruchnyk / za red. S. Ya. Fursy. – K. : Vydavets Fursa S. Ya. : KNT, 2009. – 848 p.
8. S. I. Chornoochenko, Tsyvilnyi protses Ukrainy : navchalnyi posibnyk / S. I. Chornoochenko. – K. : Tsentr navchalnoi literatury, 2004. – 308 p.
9. S. O. Koroied, Usunennia pravovoho konfliktu yak osnovne zavdannia tsyvilnoho sudochynstva ta kryterii otsinky ioho efektyvnosti / S. O. Koroied // Problemy yurysprudentsii: teoriia, praktyka, suspilnyi dosvid : zbirnyk materialiv Mizhnarodnoi yurydychnoi naukovo-praktychnoi konferentsii “Aktualna yurysprudentsiia,” m. Kyiv, 8 zhovtnia 2013 roku. Tezy naukovykh dopovidei. – K., 2013. – Pp. 143-147.